

Нова транзиција за одрживи развој и конвергенцију ка ЕУ

New transition for sustainable development and convergence towards the EU

Даница Дракулић*

Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици

Сажетак: Развијена друштва европског простора пролазе кроз врло динамичне процесе и трансформације. „Нова нормала“ значи да владе губе контролу над економиком нације, дужином трајања рецесије, незапослености, инвестицијама, производњом, потрошњом... Листа изазова и приоритета стално се повећава и редефинише. Како постати и остати врло конкурентно друштво у условима наслеђене и постојеће (тешко контролисане) производње неједнакости? Да би опстала, Европска унија мора да се мења. То значи да, поред процеса федерализације, монетарне, фискалне и банковне уније, мора прихватити и преливање дела БДП-а у корист сиромашнијих земаља.

Колико су економске политике, односно владе недовољно развијених европских земаља криве за свој статус и како превазићи постојеће стање и уклопити се у развојно окружење? „Синдром сустизања“ или проблем конвергенције није проблем само за неразвијене државе већ га је немогуће решити без помоћи спољних ресурса, механизма и актера.

У раду ће бити сагледана агонија транзиције друштва које је у дуготрајној хроничној кризи, с низом нагомиланих слабости привреде и институционалне сфере, и које мора наћи излаз за трајно одрживи раст и развој.

Кључне речи: нова транзиција, конвергенција, конкурентност, инвестиције, образовање.

Abstract: Developed societies of the European areas are passing through very dynamic processes and transformations. The “new normal state” means that governments lose control of national economies, recession lasting, unemployment, investments, production, consumption, etc. The list of challenges and priorities is constantly increasing being redefined. How to become and remain a very competent society in the conditions of inherited and current (hardly controlled) production of inequality? To survive, the European Union has to change. It means that, besides the process of federalization, monetary, fiscal and banking union, it has to accept redistribution of part of GDP on behalf of poor countries.

How much are economic policies, i.e. the governments of less developed European countries to blame for their position and how to surpass the current state and fit into developmental environment? The “syndrome of catching up” to others or the problem convergence is not only the problem of an undeveloped country, but it is impossible to solve without some aid of foreign resources, mechanisms and actors.

The work considers the agony of transition of the society that has been in the long-lasting chronic crisis, with a row of gathered weaknesses of the economy and institutional sphere, and which must find the way out for a lasting sustainable growth and development.

Keywords: new transition, convergence, competitiveness, investments, education.

* ✉ dana@eunet.rs

Увод

У претходним радовима посвећеним теми економске транзиције у Србији (Дракулић, 2006, 2013; Докмановић, Дракулић, 2011; Дракулић, 2012; Дракулић, Докмановић, 2012, 2013), дати су критички налази о њеним појединим фазама, оцењен достигнути ниво, наведене слабости и пропусти у њеном одвијању, те констатовано одсуство визије и дугорочних циљева. Начин њеног одвијања резултирао је низом деформитета, те slabим перформансама свих система у друштву, што је основа за предлагање увођења у друштвени дискурс теме о нужности транзиционог заокрета или конципирања „нове транзиције“, о чему је било речи у последњем броју *Анала* (Дракулић, 2013).

Овај рад представља синтезу налаза произашлих из претходних разматрања, у која су били укључени емпиријски подаци из којих су извођени закључци о дометима транзиције. Полазно становиште јесте да транзиција у Србији није испунила очекивања већег дела становништва, да је стање свих система лоше и да је неопходан нови развојни модел, којим ће се постићи одрживи раст и приближавање релевантном развојном окружењу.

Почетак транзиције у Србији обележио је недвосмислен став креатора економске политике да она мора представљати дисконтинуитет у односу с дотадашњом, те је економска политика у 2001. стављена у функцију транзиције. Механизми економске политике и почетни кораци транзиције првенствено је требало да допринесу стварању услова за излазак из затворене привреде и напуштање дистрибутивне економије, којом је држава директно управљала.

Пре уласка у транзицију, друштво и привреда су функционисали у условима апсолутне изолације од света, од међународне политике до економског присуства на интернационалном тржишту. Стога је очекивано, као нужно и приоритетно, да држава индиректним управљањем економским животом земље развије макроекономски инструментаријум и да га примени у пракси.

У претходном раду посвећеном питању да ли је и зашто Србији потребна „нова транзиција“ разматрани су, евидентирањем неколико циклуса у вођењу економске политике кроз које је прошла транзиција у Србији, с посебним освртом на почетне значајне транзиционе потезе и реформске захвате, квалитети макроекономских показатеља којима се стандардно мере транзициони процеси.

Генерално закључујући, земља је у овом другом таласу прошла само од апсолутне до релативне изолације, те до продужавања и продубљивања друштвене и људске агоније (Дракулић, Докмановић, 2012).

Иако на почетку транзиције није дефинисано какву смо транзицију желели, сада је евидентно шта смо добили. Социјално незадовољство и социјална несигурност су у порасту (Дракулић, Докмановић, 2012). Не постоје

свеобухватна истраживања и закључци о последицама транзиције за могућности остваривања економских и социјалних права људи.

У контексту све чешћег разматрања питања како се свет, укључив и најбогатије земље, друштвено најнапредније и друге, може развијати у условима константне производње и одржавања неједнакости, изражава се забринутост и упозорење да нема економског напретка у друштвима у којима је неједнакост велика. Познато је да су друштва која су више водила рачуна о праведнијој дистрибуцији богатства успешнија, да су остварила већи напредак. Расподела укупног производа која тендира ка једнакости, односно правичности, води ка порасту националног богатства, с каснијим позитивним импликацијама на укупно благостање друштва и тиме и појединаца у њему. Током досадашњег одвијања транзиције у Србији створене су велике неједнакости у друштву, са озбиљним импликацијама на њен социјални и економски развој. Озбиљних истраживања о теми неједнакости у друштву нема, иако су евидентни њено присуство и последице.

Овде је есенцијално питање одрживог развоја, али и опстанка друштва које четврт века пролази кроз периоде инволуције, стагнације, у тзв. транзиционом тумарању, које није смогло снаге да дефинише свој дугорочни стратешки друштвени интерес и пут за реализацију онога чему би требало да тежи свако одговорно друштво – за постизање економске ефикасности и економске правде.

Кључно је питање: Како успоставити адекватне, продуктивне механизме и институције за развој друштва у добром правцу?

На крају овог уводног дела, или на почетку оваквог једног покушаја да се објасни неопходност напуштања досадашњег начина управљања овом људском заједницом, и из тога изведеног закључка о потреби креирања новог модела развоја који ће унапредити економски, социјални, институционални и сваки други систем, могуће је поставити питање: Да ли је уопште могућа трансформација неразвојне оријентације у развојну оријентисаност друштва?

Одговори на ова питања која се практично тичу квалитета будуће развојне трајекторије друштва, као и решавање нараслих неразвојних димензија друштва, наравно, превазилазе оквире стандардне макроекономске анализе. Ова напомена у вези с ваљаношћу налаза у раду није учињена ради оправдања, већ као указивање на то да је потребан продуктивни и креативни ангажман свих друштвених снага ради доприноса јавном и дугорочном интересу. Неопходан је друштвени консензус о томе куда треба да иде српско друштво, којим ресурсима располаже и који је оптимални пут да се дугорочно тај циљ постигне.

Кључне трансформације

У овом делу рада даћемо рекапитулацију главних налаза о слабостима и негативним реперкусијама досадашњег транзиционог пута, не у функцији

евидентирања нити критичког превредновања оствареног, већ као кључну аргументацију у прилог ставу да се изгледи за ваљану будућност, за излазак из постојеће развојне кризе, могу темељити само на потпуно супротној матрици развоја, која подразумева привредну, политичку, организациону и културну трансформацију. То захтева нови начин понашања и другачије виђење реалности. Такође ће, у закључном делу, бити изложено виђење пожељних елемената за развој друштва у том смеру, а полазећи од идеје на коју се позивамо у претходном раду (Дракулић, 2013) да стратегија „Европа 2020“ може бити један од добрих оквира за синтезу елемената нове транзиције (Матејић, 2012).

Стање процеса транзиције, односно напредак у структурним и институционалним реформама, оцењује ЕБРД, а у извештајима се констатује изванредан напредак у посматраним сегментима, али је транзициони капацитет још увек незадовољавајући, а транзициони процеси дуго трају. Тај дефицит транзицијског капацитета јесте показатељ да је наша транзиција успорена и заостала у односу на земље у окружењу. Критичне тачке досадашњег транзицијског пута исцрпно су навођене у радовима посвећеним оцени достигнутог у појединим фазама (Дракулић, 2006, 2008; Дракулић, Докмановић, 2012; Докмановић, Дракулић, 2014).

Низак ниво глобалне међународне конкурентности и из тога произашле слабе извозне перформансе, висок ниво незапослености, висок дефицит, монополска структура привреде, незавршена и неуспешна приватизација, слабе институције, висок ниво корупције, криминализација друштва – то су неке од константи читавог транзицијског раздобља.

Генерално, може се констатовати приметно незадовољство досадашњим резултатима транзиције економије и других сектора. Успорена и неефикасна транзиција траже идентификацију узрока и ограничења таквог стања. После две изгубљене деценије и лоше политике транзиције, неопходно је конципирати нову привредну политику, те критички сагледати ресурсе с којима земља рачуна за један суштински транзициони заокрет. Таква транзиција треба да буде у функцији дугорочне оријентације Србије ка трансформацији и уклапању у развојно окружење.

Све економске, социјалне, политичке, културне и друге особености транзицијског пута (о којима сам писала у неколико радова) и исходи, својствени су свим земљама Западног Балкана. Могуће је уопштавање свих налаза по појединим системима, али је транзиција у Србији закаснила и била крајње неефикасна, те производила додатне деформитете. Напуштене реформе и доминација приватних и групних интереса над друштвеним, створили су друштво заробљено у неразвоју. Нерешавање тих проблема донело је високе трошкове и тражи заокрет – ка економији и друштву као једном отвореном, динамичком простору који ће перманентно редефинисати своје циљеве у једном еволуцијски развојном процесу.

Питање свих економских питања јесте индекс глобалне међународне конкурентности земље, као синтетички индикатор квалитета укупног социоекономског амбијента, а једна од константи економског стања у Србији управо је њена неповољна позиција. Србија је данас на 101. месту међу 148 ранжираних земаља, према подацима Светског економског форума (Ристић, Танасковић, 2013, стр. 1). Годинама српска економија функционише под условима све мање конкурентности и све већих државних дугова. Остаје потпуно отворено, а кључно питање: Који су услови за подизање конкурентности српске привреде и убрзање привредне активности, посебно производње, а тиме и за повећање запослености?

Неповољан ниво конкурентности привреде и компетентности институционалног сегмента, посебно политичког, последирао је затвореношћу привреде, као и политичким отпорима њеном отварању, које неки аутори оцењују као највећи балкански привредни проблем (Глигоров, 2011). За Србију су велики хендикеп дугогодишња изолација и ослабљена кооперација с окружењем.

За ваљану будућност је неопходна реинтеграција у економско окружење и велике регионалне системе, с интенцијом да се улаз у интеграцију тражи посредством фактора који су скупи, с настојањем да део стратешког развоја буде домаћи.

Почетна транзицијска очекивања о позитивним и синергетским ефектима СДИ по привреду изгубила су на оптимизму и делотворности, како услед дужине трајања транзиције, тако и услед глобалне кризе која је довела до дефицита капитала и његове екстремне опрезности по питању дестинација пласмана. Узгред, мора се признати да ни познати економисти у свету нису имали бољу идеју него да се против привредне кризе боре програмима подстицаја привредног раста који су финансирани кредитима.

За ваљану будућност, да се створи конкурентна привреда, излаз треба тражити у научном и технолошком развоју, у иновацијама, у новим технологијама и високостручном знању, односно кадровима.

Досадашњи ток транзиције, начин на који се она одвијала и њене последице по друштво, као и значајно нарушен вредносни систем у друштву, произвели су озбиљне деформитете у **систему образовања**. Супротно још увек присутним заблудама да располажемо квалитетном и образованом радном снагом, заправо је реч о томе да је недостатак квалитетних, образованих и способних људи један од главних ограничавајућих фактора напретка (Срића, 2010, стр. 160).

За ваљану будућност неопходне су промене у сфери образовања, посебно реформа у високом образовању, у духу евроинтеграцијских процеса,

и првенствено обезбеђивање места које овом фактору економског раста дају узорне земље у својим дугорочним стратегијама.

Вишегодишњу рецесију и стагнацију пратило је залагање официјелних кругова за повећану штедњу. И у овом домену потребно је редефинисати инструменте економске политике и, уместо повећања пореза и високе, ексцесне државне потрошње, јачати економску активност и блажом пореском политиком и другим стимулативним мерама створити ширу основицу за опорезивање.

За ваљану будућност важно је предузети све мере како би се постигао један од најважнијих циљева одрживог развоја – отварање нових радних места и смањење стопе незапослености.

У условима актуелног залагања за реформе и почетних корака, мора се рачунати на даљи значајан пораст незапослености. Стопа незапослености, која је константно на високом нивоу готово четврт века, с наставком раста од избијања глобалне кризе, доведена је на ниво од 25%, уз пад реалних зарада, што су показатељи који су, уз повећан степен социјалне несигурности, угроженост социјалних права и здравствене заштите, симптоми растућег сиромаштва.

Ради отклањања свих деформитета нагомиланих током неколико деценија, на тржишту рада могао би бити од користи дански модел „флексиурности“ (флексибилност и сигурност), који је пре десет година увео P. N. Rasmussen (Срића, 2010, стр. 53). Тим програмом је незапосленост смањена за 50%. Флексиурност је комбинација флексибилизације тржишта рада и сигурности за запослене. Програм има три важне димензије. Прва је флексибилни систем врло једноставног запошљавања и отпуштања. Друго, отпуштенима држава обезбеђује компензацију за незапосленост и тиме велику социјалну сигурност. Трећа димензија флексиурности јесте активна политика запошљавања. У зависности од потреба тржишта, држава треба да организује квалитетне програме преквалификације и дошколовања. Тиме држава строго одваја тржиште рада од социјалне политике.

Након неколико месеци од формирања нове владе, која је добила убедљиву већину захваљујући најављеним реформама, дилема је да ли је у најављеним променама реч само о „списку жеља“ и да ли ће влада бити у стању да успостави механизме за покретање економске активности која би транзицију могла учинити бржом и ефикаснијом. У јавном дискурсу ова тема није покретана у смислу начина и квалитета одвијања транзиције, већ доминантно под плаштом евроинтеграција. То још једном потврђује да су, као и до сада, промене у свим сегментима наметнуте споља. У апстрактног овог рада указано је на пораст тешкоћа и изазова с којима се суочавају и развијене чланице ЕУ. Постоји стагнација и одсуство развојних идеја и у том окружењу. У уверењу да је у нашем случају тешко остварива могућност конципирања нове развојне парадигме, остаје да се Србија прилагоди и преузме оно најбоље од сличних

земаља које су прошле транзициони пут у окружењу, као и из референтног оквира ЕУ, којем тежи.

То окружење је релевантно за нас и у великој мери детерминирајуће, с обзиром на то да је досадашње искуство показало одсуство потенцијала за креирање добро уређеног окружења.

Закључак

Да би друштво изашло из хроничне дугорочне кризе, током које је нагомилан низ слабости у привреди и институционалној сфери, оно мора успоставити механизме и начине за њихово решавање, односно наћи излаз за трајни раст и развој.

Будућа транзиција би требало да унапреди економски, социјални, институционални, образовни, истраживачки и остале системе и да има за циљ, уосталом као и у развијенијим привредама, да у **средиште пажње стави бригу за људе**.

Дакле, да би се избегао улазак у трајнију кризу, потребно је дефинисати нови развојни модел. Приоритети у новом концепту економског и друштвеног развоја јесу следећи.

- Целовито виђење транзиције и економског програма.
- Све мере и динамику ставити у функцију повећања економског раста.
- Подизање конкурентности, продуктивности и иновација у привреди и институционалном сегменту и, с тим у вези, отварање привреде и освајање извозних тржишта.
- Трајни рад на остваривању једног од најважнијих циљева одрживог развоја – отварању радних места и смањењу стопе незапослености.
- Смањивање претеране државне интервенције у привреди.
- Успостављање финансијске дисциплине, као неопходног услова за развој тржишне привреде.
- Спровођење потребних реформи у сфери образовања.
- Јачање институционалних капацитета.
- Финални циљ јесте раст квалитета живота људи.

Литература

Докмановић, М., Дракулић, Д. (2011). Family, Social Networks and Gender Inequalities at the Labour Market in Serbia. *Montenegrin Journal of Economics*, 7(2), 65–72.

Докмановић, М., Дракулић, Д. (2014). Good targets, out of sight. *Social Watch (poverty eradication and gender justice)*. Преузето 20. августа 2014 са сајта <http://www.socialwatch.org/node/15986>.

Дракулић, Д. (2012). Does Serbia need a new transition. *Montenegrin Journal of Economics*, 8(3), 37–46.

Дракулић, Д. (2008). Европска трансформација Србије пред политичким избором. *Анали Економског факултета у Суботици*, 19, 23–28.

Дракулић, Д. (2006). Кључна питања транзиције у Србији шест година после. *Анали Економског факултета у Суботици*, 16, 57–64.

Дракулић, Д. (2013). Србија на путу ка новој транзицији. *Анали Економског факултета у Суботици*, 49(30), 3–10.

Дракулић, Д., Докмановић, М. (2012). Друштво као жртва транзиционих промена. *Анали Економског факултета у Суботици*, 48(28), 13–27.

Дракулић, Д., Докмановић, М. (2013). Србија пред избором: Нови концепт економског и друштвеног развоја или улазак у дубљу кризу. *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије* (стр. 111–120).

Крагујевац: Економски факултет.

Матејић, В. (2012). Зашто напустити текућу и креирати нову транзицију – случај Србија. *Зборник радова Технологија, култура и развој*. Београд: Удружење Технологија и друштво.

Ристић, Б., Танасковић, С. (2013). *Конкурентска позиција Србије у 2013. години према Извештају Светског економског форума*. Београд: Фондација за развој економске науке (ФРЕН).

Срића, В. (2010). *Хрватска 2020*. Загреб: Профил и Делфин.

Глигоров, В. (2012). www.pescanik.net/2012/03/ дугови-балкана /

Resume

The paper deals with the development problems of Serbian transition and lack of social orientation is taken as a base for concluding about the necessity of establishing the conditions for one more discontinuity in relation to current practice. In order to establish matrix for necessary development of a healthy society, it is necessary to leave the existing model and create ways and mechanisms for achieving the New transition. The only right way of economic and social development is the one that will meet the interests of the majority and contribute to increasing the quality of people's life. Transformation is necessary both because of a sustainable development and integration in the reference framework-EU, which has for years taken as a political slogan, without acting effects.